

PRESOKRATİK FİLOZOFLARIN ORTAÇAĞ (DOĞACI) İSLAM FİLOZOFLARINA ETKİLERİ

Güncel Önkal

Sunuş Planı:

I) SOKRATES ÖNCESİ YUNAN FELSEFESİ

II) İSLAM FELSEFESİNDE DOĞA FELSEFESİ AKIMLARI ve PRESOKRATİK ETKİLER:

III) SONUÇLAR ve KAYNAKÇA

SOKRATES ÖNCESİ YUNAN FELSEFESİ:

Mitolojilerden, şairlere, şairlerden felsefeye geçişte ve ilk filozoflar kabul edilen Miletoslulardan itibaren insan gözünü doğaya çevirmiştir. Bu devre presokratik dönemde ve tüm felsefe tarihi çalışmaları açısından KOSMOS DÖNEMİdir, devresidir. Sonraki çağlarda doğaya ait felsefi düşünceler, onların gelişmesinden ibarettir. *Karşıt görüşlerin çığırtı* olarak presokratik dönem düşünce zenginliğini barındırır.

İşte presokratik dönemdeki temel karşıtlıklar:

1-Varlığın ilkesi, ilk olguyu (arché) doğa olaylarında arayan düşünce tarzı (IONIA OKULU) / Varlığı soyut olarak akılla kavramaya çalışan (ELEA OKULU)

2-Tek ilke ile bütün gerçekleri açıklamaya çalışan birciler (MONİSTLER) / Gerçekleri indirgenemez bir çok ilkeyle açıklayan çokcular (PLURALİSTLER)

3-Herşeyin deşmezliğini iddia edenler / Değişmeden başka hiçbir şeyin olmadığını iddia edenler

4-Herşeyin duyularla açıklanabileceğini savunanlar /Duyuların aldatıcı olduğu görüşü ve asıl açıklamanın akılla yapılabileceği

Presokratik dönem ilk varlık (arché) araştırmaları ile başlar. Filozoflar ilk varlık olarak su, hava, ...vs derken bu varlıkları canlı hatta ruhlu diye kabul etmişlerdir. Bunun için onların canlı madde görüşleri HYLOISME'dir. Onların aradıkları bait bir doğa olayı değil, herşeyin ilk nedeni, ilk varlıktır.

-Thales; Herşeyin aslı "su" dur

-Anaximandros; Herşey belirsizlikten, "apeiron"dan meydana gelmiştir. Oradan çıkan herşey yine ona dönecektir. Böylece insan zihni "su" gibi SOMUT bir ilkedan "belirsizlik" gibi SOYUT bir ilkeye doğru çevrilmiştir.

-**Anaximenes**; herşeyin ilkesi "hava"dır.Bütün başka varlıklar onun yoğunlaşmasından ve şekil değiştirmesinden doğmuştur.

Duyulara dayanan somut doğa görüşü karşısında akıldan hareket eden soyut görüşler ortaya çıkmıştır:

-**Pythagoras**; herşeyin aslının "sayılar" olduğunu iddia etti.Bu yargıyı müzikle ve ses fiziği ile uğraşmasından çıkardı.Bütün alemde sayılara ait kavramların ve bir sayı düzeninin hakim olduğu sonucunu çıkardı.

-**Xenophanes**; insana benzetilen Tanrılar fikrine karşı çıktı.Her kavimin Tanrısını kendine göre düşündüğünü, hatta hayvanların düşünceleri olsa Tanrıları kendileri gibi tasavvur edeceklerdi.Oysa asıl Tanrı'nın hiçbir suretle insana benzetilemeyeceği, tek ve sonsuz olduğu, doğurmadığı ve doğmadığını iddia etti.

MÖ 600 yıllarında doğan bu ilk felsefe akımları gittikçe soyutlaşan vir düşüncenin uyandığını ve doğaya ait felsefi araştırma yanında soyut bir tektanrıcılık fikrine ulaştığını gösteriyor.Yunan felsefesi bu seviyede duyulardan akla yükselmekle kalmadı, bugüne kadar insan düşüncesini uğraştıran temel bir konuyu da ele aldı:

Varlıkta temel "değişmezlik" midir?

-**Parmenides**; gerçek dünya değişmeyen, her vakit kendisinin aynı olan dünyadır."Varlık vardır, var olmayan yoktur.Düşünce, varlık aynıdır.Var olmayan herşey ne düşünülebilir ne de kavramla ifade edilebilir."

-**Elealı Zenon**; hocasının doktrinini mantiki kanıtlarla açıklamaya çalıştı.Bunlar varlığın birliğini, değişme ve hareketin olmadığını savunmakta olan meşhur PARADOKS larıdır.

Varlıkta temel "değişme" midir?

-**Herakleitos**; "Bir nehirde iki defa yıkanılmaz"der.Herşey sürekli değişme halindedir.Ateş bu devamlı değişme halindeki gerçeğin en belirgin görünüşüdür.Asıl olan barış değil, savaştır.Karşıtlar arasındaki çatışmalar ve savaş sürekli değişmeleri ve yok olmaları doğurmaktadır.

Bu felsefi tartışmaların ardından evrenin sonsuz küçük öğelere bölünmesine ait düşünceler geldi:

-**Empedokles**; 4 öğeyi (toprak, hava, su, ateş) birleştirdi.Ayrıca onların "pore"lar dediği birçok öğeden meydana geldiğini bunların birleşmesi ve dağılmasından evrendeki doğuş ve bozulmaların çıktığını iddia ett.Bu birleşmeleri yapan, -ona göre- sevgi, bozulmaları yapan kin (nefret)dir.

-**Anaxogoras**; Empedokles'in fikrini daha da ileri götürerek öğelerin bölünmeyen sonsuz küçük parçalara ayrılabilmesini savladı.Onların birleşmesinden sayısız çeşitte cizimler ve öğeler meydana gelir.Evren aslında kaos halindeyken içten bir kuvvetin etkisiyle düzenlenme başlamıştır.Yaratılma ve yok olma değil, yalnızca öğelerin birleşmesi ve dağılmasından ibaret doğam ve bozulma vardır.Kaos'a düzen veren içten kuvvet alemin ruhu veya amacı (nous)dır.

-**Demokritos**; doğayla insanı karşık olarak düşünmekten doğan bu fikirler Demokritos'un atomculuğunda en geniş şeklini aldı.O doğada, insana benzetmeden doğmuş bütün fikir kalıntılarını ortadan kaldırdı.Ona göre evren atom denen sonsuz küçük maddi öğelerden ibarettir ve evrende bu atomlardan başka hiçbirşey yoktur.Canlı varlıklar ve insan ruhu da türlü nispetlerde değişen atomların birleşimidir.Atomlar arasında boşluk vardır ve onların birbirini itiş doğa olaylarındaki mutlak determinizmi açıklar.Demokritos atomculuğu, maddeciliğin ve kesin determinizmin ilk şeklidir.

Doğaya çevrilen bu etraflı ve çatışık düşüncelerin sonunda Yunan felsefesi doğa görüşüne karşı şiddetle tepki gösterdi.Kosmos devri ardından ETHOS DÖNEMİ geldi.Bu çatışık felsefelerin kesin ve ortak bir çözüm yolu bulamamaları yüzünden onlara karşı kuşku uyandı.Felsefe artık doğayla değil, insanla uğraşmaya başladı.

-**Sofistler**; insanı konu aldılar.PROTAGORAS'a göre "doğru ve yanlışta herşeyin ölçüsü insandır".Fakat insanlar birbirinden farklı oldukları için her birine göre de hakikatın ölçüsü değişir.Öyleyse hiçbirşey kanıtlanamaz.Yalnız insan güzel sözlerle başkasına kendi sanısını kabul ettirebilir.Filozofun kandırma aleti mantık değil, hitabettir.

Sofistler böylece felsefeyi temelsiz bıraktılar. Ve presokratik dönem bu temelsizliği ortadan kaldırmak için uğraşan ve felsefenin aradığı sarsılmaz temelin insanda bulunacağını savunan Sokrates ile sona erdi.

İSLAM FELSEFESİNDE DOĞA FELSEFESİ AKIMLARI ve PRESOKRATİK ETKİLER:

Ortaçağ İslam felsefesinde "doğa felsefesi" başlığı altında şu ekoller incelenmektedir:

- a) Tabiiyun -doğacılar-
- b) Dehriyyun -maddeciler-
- c) Esoterik -batıniler-
- d) İhvan-us-safa -ansiklopedistler-

Tabiiyun , İslam dünyasındaki ilk felsefe hareketi sayılır. Sokrates öncesi Yunan felsefesinin etkisiyle doğmuştur. İlk kelam ve dini felsefe okulları bu kaynaktan yararlandı. Deney ve tümevarım metotlarını kullanan ilk empiristlerdir ("bilgi yalnız duyarlılığa dayanır"). Ancak madde dünyası dışında ruhu ve Tanrı'yı kabul ederler. Kurucusu olan Er-Razi, Anaxogaras ve Empedokles'in yanısıra İran ve Hint etkilerini de taşır. Felsefesini doğa bilimlerine dayandırdı. 5 ezeli ilkeden bahseder. Kosmos anlayışı zıtlıkların birliği ilkesinin etrafında gelişmiştir. Yunan düşüncesinde yer alan "hastalıkların ruhi nedenleri de olduğu" düşüncesini geliştirerek batıdaki médecine-psycho-somatique çalışmalarına öncülük etmiştir. Aristo ve kelamcılardan uzaklaşarak presokratiklerle Hint felsefesi arasında benzerlikler araması eleştirilmesine yol açtı.

Dehriyyun akımı da aynı şekilde duyuları esas aldı. Dehrilik cevherlerin çokluğu ve bir iç ilkenin olmaması gibi düşünceleri nedeniyle presokratik pekçok öğeyi esas saydıklarını söyleyebiliriz.

Esoterik okul (Batınilik) daha çok Aristocu varlık anlayışına yaklaşır. Ancak kosmolojik açıklamalarında temel bir ilkeden (basit bir cevherden) mertebeler halinde bulunduğumuz evreni kurmaları presokratik etkilerden meydana gelmiştir. Ayrıca ahiret hakkındaki fikirlerinde tenasuh inancını taşırlar. Pythagoras'ın açık etkisi görülmektedir.

Ansiklopedistler (İhvan-us-safa) eklektik bir yöntem izlemiştir. Matematikte Pythagoras'a, mantıkta Aristo'ya, metafizikte Platon'a, ahlakta Sokrates'e bağlıdırlar. Astronomi ve psikolojiye dair görüşlerinde Pythagorasçılığın büyük etkisi vardır.

Bu akımların yanı sıra "Atomculuk" diye adlandırılan Presokratik etkilerden kaynağını bulmuş bir akımdan da söz etmek gerekir:

Ebu Haşim (933) Presokratik filozoflardan ve Aristoteles'ten aldığı esinle "cüz'ü layetecezza" adımı verdiği, küp şeklindeki bir atomun bütün nesnelere özünü ve

başlangıcını oluşturduğu ve bunların uzayda özel bir yer tuttuğu ve ilinekleri kabul etmek özelliğine sahip buldukları ilkesine dayanan bir kuramdan yana olmuştur.

Diğer yandan, Eş'ari olan *Ebu Bekir Bakıllani* ise, atomculuğu İslam ilahiyatıyla uzlaştırmıştır. "Cüz'ü layetecezza" nın şekilleri ve hacimleri olmadığını ve gerçi özel uzamları varsa da bu uzamların mekan gibi bir boyut, bir nicelik göstermediğini ve ancak birçokları bir yere gelince o vakit üç boyutlu bir mekan husule getirebileceklerini söyler. Allah tözleri her an yeni baştan yaratmaktadır. Ebu Haşim'in söylediği gibi bir zorunluluk ve doğal yasalılığa karşı çıkar. Töz oluşunca bir takım ilinekler kazanmaz. Her an Allah tarafından bu ilinekler yeniden yaratılır. Doğada zorunluluk gibi gözükken şeyler Allah'ın iradesine bağlıdır. Yasalılık görünüştedir. Bu ahengi sağlayan Yaratıcıdır.

Bağımsız bir filozof olan *Cabir-İbn-Hayyan*'da ise hyloistik etkiler sezilir: Kimyasını, kimyasal elemanlarda bir ruh tasarımı yapmak prensibi üzerine kurmuştur.

S O N U Ç L A R :

*Kosmos anlayışı açısından ;

Bir yandan akıldan hareket eden soyut görüşün savunucuları Pythagoras, Ksenophanes'den fazlasıyla yararlandı. Ksenophanes'in Tanrı tasavvuru (yada Tanrı'yı tasavvurlardan bağımsız kılması) İslami motiflerle uzlaşabilirdi. Pythagorasçı mistisizm de aynı şekilde kullanıldı. Hyloistik anlayıştan yararlanılmadı. Ancak Maddeye içkin bir ilkelilik Tanrı anlayışına uygun halde savlandı.

Diğer yandan, atomcu görüşün içinde yer alan Empedokles ve özellikle Anaxagoras'taki yaratma fikri desteklendi.

*Ethos anlayışı açısından ;

Sofistik tavrıdan çok Sokrates geleneği benimsenmiştir. Ancak presokratik öğelerden özellikle Pythagoras'daki tenasuh ve ruh anlayışı, tasavvuftaki geleneğin temeline uyumluydu.

*Düşünce zenginliği mirası açısından ;

Herşeyin duyulara dayandığı anlayışı ağırlıklı olarak doğacı filozofların dayanak noktası olmuştur. Gerek monist öğeler, gerek Tanrıci öğeler akımlarca, İslam filozoflarınca kullanılmış ve tartışılmıştır.

Özet olarak, felsefe geleneğinin kümülatif ilerlemesi dikkate alınarak presokratik gelişimi, İslam filozoflarından ve konuca kendileriyle birebir bağlantılı kılınabilecek olan doğa filozoflarından ayrı veya uzak sayamayız. Temel ayrılıklar,

-Tek Tanrılı Din inancının ortada olması

-Yaratılış / Determinizm karşıtlığı

-Yunan düşüncesinde olan ama İslami düşüncede bulunmayan "hyloism" noktalarında belirginleşmektedir.Filozoflar da bu noktada ya "inanç"larına göre uzlaştırıcı ya da "akıl"larına göre maddeci/doğacı olmuşlardır. Tüm bunlara dayanarak presokratik dönemdeki felsefi çabanın, Ortaçağ doğa filozofları için hem bir başlangıç noktası hem de ufuk açıcı olduğunu belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA :

-*Hilmi Ziya Ülken / Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi Kaynakları ve Etkileri, Ülken Yay, 1998*

-*Mahmut Kaya / İslam Felsefesi'ne Giriş-Ders Notları, 1996*

-*Şafak Ural / Bilim Tarihi, Kırk Ambar Yay, 1998*

- *A.Adnan Adıvar / Tarih Boyunca İlim ve Din, Remzi Kit, 2000*

-*Cengiz Çakmak / Eskiçağ Felsefesi-Ders Notları, 1996*